

Asemblea Nacionalista das Irmandades da Fala en Monforte no 1922.

Entre outros, están presentes Roberto Blanco Torres, Antón Vilar Ponte, Ramón Vilar Ponte, Daniel Castelao, Otero Pedraio e Losada Diéguez.

dosior

As Irmandades da Fala

Os inicios do nacionalismo galego contemporáneo (I)

O tempo das Irmandades da Fala

María Pilar García Negro

A tradición do país galego e a súa cultura actual

Antón Vilar Ponte

Verbas d'un loitador ¡Dinidade!

Luís Porteiro Garea

Crónicas de Galiza. As letras vernáculos e a cultura

Roberto Blanco Torres

O tempo das Irmandades da Fala

María Pilar García Negro

Iniciamos, neste novo número de *Terra e Tempo*, uns monográficos que dedicaremos ao estudo dun período fundamental da nosa historia contemporánea, aquel que marca o inicio histórico do século XX galego (1916, ano fundacional deste movemento e apertura do proceso nacionalitario que culminaría, en 1936, coa constitución do Partido Galeguista, como expresión organizativo-política do mesmo). A escolla de Manuel Lugrís Freire, para o 2006, como figura epónima das Letras Galegas, é boa ocasión para repasar unha historia que, en aspectos fundamentais, aínda ten ben de aspectos por descubrir e situar na súa xusta dimensión. Os antecedentes da loita agraria; a autonomización / subordinación do movemento a intereses da política estatal; o papel fundamental dos Vilar Ponte, Antón e Ramón; a incorporación dos artífices artísticos e literarios ao movemento (Cabanillas, Risco, Castelao...); as declaracións doutrinais (Asemblea Nacionalista de Lugo, 1918); a represión do último tramo da Restauración (di-

tadura de Primo de Rivera); a magnífica acumulación cultural de que se dota o nacionalismo nacente (boletín *A Nosa Terra*, revista de alta cultura *Nós*, coleccións populares de literatura: *Céltiga*, *Lar*...) como traballo de campo valioso para a futura auto-organización netamente política... Sobre estes temas, e outros complementares, versarán os futuros monográficos que, agora, inauguramos.

É o noso un interese propositado por irmos *á fonte limpa*, aos documentos reais, e por desbotarmos, por tanto, rotinas interpretativas, *medias tintas*, e a permanente oración adversativa (se se nos permite a metáfora gramatical) que caracteriza parte da historia académica ou extra-académica actual: o si, pero... constante, que, na verdade, nen informa nen sitúa no seu contexto eventos decisivos deste decurso histórico galego.

Xuramento das Irmandades da Fala asinado por Ramón Vilar Ponte. Apreciase o deseño de Castelao nesta acreditación do compromiso que unha xeración de galegos asinará coa súa terra.

Toda a nosa sincronía actual de aquí deriva. A súa comprensión, o seu coñecemento é vital para non dilapidarmos unha impresionante construción histórica que nunca tivo vocación de arquivo nen de relicario. Moi polo contrario, sempre se elaborou para aquel presente, mais tamén *ad futurum*, vocacionada para chegar a nós, seus descendentes, e operar como principio activo da praxe futura.

Antón Vilar Ponte

Unha crónica da cultura galega en tempo real

María Pilar García Negro

O presente artigo resgatámolo da revista *L'Europe Nouvelle* (nº 318, 22 de Marzo de 1924) que moi amabelmente nos doou Xesús González Gómez. Compón un número monográfico dedicado a "L'Espagne d'aujourd'hui" ("A España de hoxe") e inclúe un amplo abano de colaboracións que van estudando a situación política, as tendencias intelectuais e artísticas, co acompañamento de discursos críticos coa monarquía e a ditadura primorri-verista e varios informes sobre cuestións económicas e financeiras. É na sección segunda, a dedicada a mate-

ria cultural, onde o noso autor, Antón Vilar Ponte, incorpora esta magnífica reportaxe sobre o momento cultural galego, sobre aquela sincronía en que el propio participaba e interviña activamente, nunha crónica en tempo real precedida por un repaso sintético da historia da Galiza desde a súa existencia como tal. Gómez de la Serna, Díez Canedo, Rivas Cherif, Pi i Sunyer... son personalidades que escriben na mesma sección. Nótese que estamos asistindo claramente a unha tentativa de dar fe da institucionalización da cultura galega, desde ela

mesma e como metonimia da ansiada soberanía política que as Irmandades da Fala, como xerme principal do movemento político nacionalista, propugnaban. Digamos, en fin, que sorprende a naturalidade e a apropiación-dignificación cultural que se ofrece ao público francés e ao público español leitor desta publicación. No simbólico cultural, a Galiza, como nación, *dialoga* en pé de igualdade con España ou Cataluña. Pregunta nada retórica: ¿existe hoxe, na España, na Europa, semellante intercambio de información, semellante diálogo? Oitenta e un anos despois deste artigo, ¿mudou, mellorou a información sobre de nós no Estado español e mais no continente europeu?

Antón Vilar Ponte

(Traducido do francés por

Robert Neal Baxter)

A Galiza, provincia do Norte de España, linda con Portugal. Acubilla nos seus avesados montes e perta das súas vizosas rías, a cidade santa de Santiago –ou Santiago de Compostela– que foi durante séculos un lugar de peregrinación de case tan sona como a propia Roma. Unha fonda actividade relixiosa, artística e universitaria crearon ao longo dos séculos unha tradición nobre para a Galiza. No entanto, o actual movemento de renacemento galego non tivo, polo de agora, moito impacto político. Pola contra, si tocou a sensibilidade de todos os galegos grazas á pureza ao fervor apostólico dos seus propagandistas.

Entre eles destaca por riba de todos Antón Vilar Ponte, autor deste artigo, orador e publicista e un dos dirixentes das “Irmandades da Fala”, lusitanista convencido e afoutador das consciencias adurmiñadas.

Xa a partir do século IV da época cristiá, a Galiza foi un lugar de cultura relixiosa e filosófica e soubo imporse universalmente sob a éxida do Emperador Teodosio, do Santo Papa Damasio, auténtico fundador do Vaticano, e sobre todo grazas á influencia das doutrinas do heresiarca Prisciliano –eis as tres glorias da Galiza. O ronsel refulxente que esa época deixou tras si pódese consultar de maneira minuciosa na obra de Murguía e de López Ferreiro.

No século XII, considerado por moitos como o “século de ouro”, e que así foi sen dúbida algunha polos méritos do arcebispo de Santiago, Don Diego Xelmírez, quen “sen ser rei tivo entre as súas mans a sorte dos reis e o destino dos povos”, a Galiza foi o polo de atracción da civilización europea, chegando a Igrexa compostelá a rivalizar coa de Roma. Naquela época, que poderíamos chamar o século de Xelmírez do mesmo xeito en que baptizou do nome de Péricles o século máis glorioso da Grecia, a terra galega, alberga o sepulcro de Santiago desde onde de lanzou a Vía Láctea, a escada de Xacobe erguida no ceo segundo a lenda, e trazo do camiño desexado polos pés dos pere-

NA GALIZA

A tradición do país galego e a súa cultura actual

Retrato de Antón Vilar Ponte que reflicte ao fondo unha muller chorando representando ao país que sofre e fronte ao que as "Irmandades" xa non serán insensíbeis

grinos, ofereceu ao mundo unha cultura cunha proxección inmortal.

No século XV, debido á ideoloxía revolucionaria dos irmáns da “Irmandade” levantados en contra da teocracia e do feudalismo, adiantando en máis de 50 anos os movementos de servos alemáns encabezado por Lutero, a Galiza sementou as primeiras gras da democracia que tanto ía tardar en se desenvolver, florecer e dar froito. A este feito Emilio Castelar

e Joaquim Costa dedicaran unhas páxinas apaixonantes.

E no século XIX, tras a guerra napoleónica, a Galiza, en se vendo abandonada a ela mesma, constituída nun poder libre onde as enerxías da raza tiveron que se manifestar na súa espontaneidade orixinal para defenderen a patria nai contra as poderosas armas do invasor, logrou definir máis unha vez a súa personalidade a través dunha nova cultura

Xa a antiga “Crónica de Turpín” nota a tendencia de considerar a Galiza como se non estivese integrada no Estado español, pois fálase da Galiza e de España, de “habitantes da Galiza e de españois”

autóctona e que desde entón nunca se apagou.

Eis os catro momentos culminantes da historia cultural da Galiza, nos cais este povo de orixe celta, no recullo noroeste de España, na extremidade de Europa, estivo a punto de conquistar a hexemonía na Península.

Non quer dicir iso que a nosa cultura non lograse outras etapas gloriosas entre os séculos que pasaron entre aqueles que acábamose de citar. Mais ningún deles representa o xenio e a cultura da Galiza. Enumeralo todo obrigaríanos a dar a este traballo divulgativo unha envergadura que non é a súa.

II

Mais retomemos con máis detalles algunhas épocas. Xa a antiga “Crónica de Turpín” nota a tendencia de considerar a Galiza como se non estivese integrada no Estado español, pois fálase da Galiza e de España, de “habitantes da Galiza e de españois”: está crónica é oriúnda da Galiza. Mais Dona Carolina Michaëlis de Vasconcellos, autoridade na materia, nos seus estudos críticos sobre os Galegos, Lusitanos e Hispánicos (Cancioneiro da Ajuda, vol. II; Halle 1914) asegura, pola súa parte, que en nós perdura algo que é “sempre novo, sempre irreductíbel, algo que nos separa da nación, e que o noso xenio non se pode confundir con aquel de Castela”. E Camille Caux, no seu libro *Les pèlerinages de Saint-Jacques* [As peregrinacións a Santiago] observa que: “os gallegos (sic.) non se tiñan como españois. Eran tan diferentes os dous povos que en moitas ocasión se dicía “Hespaña e Galiza”. De todo iso decorre que ao longo da no-

Texto de Ramón Vilar Ponte dedicado ao seu primeiro fillo Xaime Vilar Chao: “Verdadeiro rostro dun infante galego nazionalista, cicais do único infante que xa no berce, pertencendo a unha familia non labrega nin artesán, ven sendo aloumiñado por seus pais, d’un xeito consente e ategado de intenzón, coas verbas da lingua doce e gregoriosa da Patria, lingua á que hoxe están facendo rexurdir as beneméritas Irmandades da Fala, en Viveiro a 19 de Santiago do ano Santo de 1920”

sa cultura sempre xorde o espírito da raza e que, pouco a pouco, avanzamos no camiño cara a una nova reconstitución patriótica.

Deixádomos pois de lado a gloriosa época dos Cancioneiros onde se foron desenvolvendo lado a lado as literaturas galega, castelá e catalá, lembremos, tal e como recolleu o marqués de Santillana, todos os trovadores españois dos séculos XIII e XIV, sexan andaluces, casteláns ou outros, compuxeron os seus versos na lingua da Galiza e así tamén fixeron os reis tais como Afonso o Sabio e Afonso XI,

como tamén o aragonés Daguada, Juan de León e Pedro García de Burgo. Lembremos tamén como que no século XV se pode observar un fenómeno que de todos os trovadores que compuxeron en galego-portugués e que figuran no Cancioneiro de Baena, ningún deles é galego (agás Macías). E lembremos, finalmente, resumindo as opinións de Menéndez Pelayo e de Carolina Michaëlis que a influencia exercida pola literatura galego-portuguesa sobre a aparición do romance cabaleiresco así como a elaboración do Amadis de Gaula foi decisiva, pois hoxe fica demostrado que a autoría desta obra foi galega, concordando así coa opinión expresada polo Dr. M.A. Reunert acerca do papel que desempeñaron os poetas galegos na conformación do romancelo español, a máis refinada de toda a literatura castelá. Sen esquecermos a Crónica troiana, aquel grandioso monumento da literatura da Galiza, atopamos aínda as cántigas de Martín Códax que chegaron até nos nun pergamino que data do século XIII xunto cunhas anotacións musicais de grande valor e que se pode considerar como a obra de cantares máis antiga de toda a Península. As cántigas d’escarño ou de maldizer de Airas Nunez –repletas cunha sutil ironía que aínda non foi superada– e o libro de Pedro o Compostelán *De consolatione Rabiones* que lembra dalgunha maneira o *Fausto* de Goethe, sen contar innúmeros documentos literarios, científicos, históricos, relixiosos e xurídicos máis dos séculos XII, XIV e XV. Nin nos tempos máis antigos nin nos tempos máis próximos a nós deixou de brillar a cultura na Galiza. Maníéstase con resplandor nas artes plásticas onde

¹ No entanto, xa no século XVI e nunha parte do século XVII, a influencia galega seguiu a se facer sentir sobre os autores casteláns, e sobre todo os dramaturgos. Lope de Vega, que se pretendía inimigo dos galegos, idealizou unha muller da nosa terra na súa obra *El mejor alcalde, el rey*; Guillén de Castro utilizou no seu *Allá van leyes*, a crónica de Afonso VI, fillo da Galiza. Tirso de Molina compuxo *La gallega Mari-Hernández*, onde se encontran loanzas para as xentes do Noroeste ao mesmo tempo que as ofensas á virxindade das fillas das protagonista, onde se pode notar un certo coñecemento da nosa xeografía e das nosas cancións populares. Moreto escribiu *La noble chica de Galicia* e Calderón escribiu a traxedia *Luis Pérez, el gallego*. Sen esquecer os dramas *Macías* e *La Vaquera de la Finojosa* cuxos autores non eran galegos, e o *Debate de alegría e del triste amante*, un conato dramático polo noso compatriota Juan Rodríguez de Padrón. Lembremos, finalmente, os *Sonetos galegos* de Camões así como as homenaxes que este rendeu á Galiza, o mesmo que Cervantes no seu *Quixote* e a Tía Fingida, como tamén Moratín moito máis tarde na súa *Comedia Nueva*.

Aurelio Aguirre enzalzou a democracia e Pondal dixo que “desde xa o noso ocaso se está a levantar e a fuxir”, unindo así a musa da poesía ao povo para se colocar plenamente ao servizo da patria galega

nos ofrece monumentos admirábeis, entre os cais os de maior prestixio son o Pórtico da Gloria (do mestre Mateu) da Catedral de Santiago, grandiosa poesía de pedra policromada, auténtica xoia sen parangón do estilo románico, así como as obras de ourivaría compostelá do século XV, do tempo de Don Afonso, o último dos Fonseca.

III

O envorcar dos valores intelectuais, consecuencia do Renacemento, así como a unidade ferreña imposta polos Reis Católicos aos diferentes povos da Península, sufocando neles toda a enerxía autóctona que poderían ter, e, por outra parte, o descubrimento do Novo Mundo ían levar á desaparición da cultura na Galiza que, até o século XIX deixou de manifestar a súa forza. Entre os séculos quince e dezanove resulta difícil dar con algo máis que algunhas manifestacións de cultura illada.

Da lembranza dos séculos XII e XIII onde predominaba a nosa civilización e exercía a súa influencia até as rexións máis afastadas de España e da Lusitania, fonte de inspiración inclusive para a mesmísima escola provenzal na dozura da lingua, xa non ficaba remol algún na consciencia da Galiza. E iso debíase a que outros eventos e outras orientacións nos levaran a esquecermos que un povo pertence cada vez máis a todos os povos –para retomar a frase do marqués de Figueroa– en se pertencendo a si propio, e que aquelas épocas da nosa grande universalidade corresponderon xustamente a aqueles momentos en que o noso localismo foi máis patente¹. Para a actual Galiza poder restabelecer o fío roto das tradicións douradas da Galiza do século XII e parte do século XIV –gloriosa época dos “Cancioneiros da Ajuda e da Vaticana”– foi preciso o renacer da nosa poesía lírica. Esa resurrección que hoxe está a lograr unhas boas dimensións foi froito do grande revulsivo ao cal foi suxeito a Galiza en se vendo

reducida ás súas propias forzas sen máis para se librar do xugo napoleónico e para defender a sagrada independencia da terra materna. Viu a luz entrada a metade do século XIX cando o terreno xa fora abondo preparado para recibir os xermolos do sentimento da natureza e da raza que xa sementaran os neorománticos na Franza e en Inglaterra.

Foi entón cando a nosa poesía lírica renacente desertaba a alma colectiva adormecida e volveunos a nós propios, espallándose e exercendo a súa influencia por todas as manifestacións da vida social galega.

Nunha cea de estudantes celebrada en Conxo sob a follaxe de carbillos centenarios, o poeta Aurelio Aguirre enzalzou a democracia e Pondal dixo que “desde xa o noso ocaso se está a levantar e a fuxir”, unindo así a musa da poesía ao povo para se colocar plenamente ao servizo da patria galega. Por outra parte, pouco tempo antes nunha reunión en Lugo

unha proposta de Antonin Faraldo a favor da independencia da Galiza fora rexeitada por poucos votos. A Galiza, desmarcándose do castelán grazas á súa lingua, a única maneira para ela se sentir realmente súa, de se procurar e de se topar, exteriorizou as máis íntimas das súas angueiras multiseculares. Sentiu a necesidade de escribir a súa historia e de plasmar no romance o mellor e o máis glorioso de si, coa pluma de Vicetto, Murguía, Amor, Meilán, Barreiro, Verey e Aguilár, López Ferreiro, Macías, Martínez, Salazar, Emilia Pardo Bazán, Tettamancy, Vaamonde, Said Armesto –que reivindicou como lugar da lenda do Santo Graal o noso Monte Cebreiro– e outros máis. Quixo coñecer o seu pasado e emprendeu traballos arqueolóxicos, folclóricos e mitolóxicos nos cais destacados, alén dos antes citados, autores como Villamil y Castro, López Ballesteros, Macineira, Cuevillas, Castillo, Martínez Moras... E a musa de Pastor Díaz, de Anón e Camino e Elices xa por comezar, cando Catalunya aínda non iniciara o seu renacemento, e logo Rosalía de Castro –nos seus cantares separatistas– Pondal, Curros Enríquez, Lamas Carvajal, García Ferreiro, Aureliano V. Pereira, Losada, Leivas, Pulpeiro entre moitos outros máis chamaron a atención de toda España sobre as aspiracións galegas como xa o fixeran antes Pasental Veiga coa súa Alborada, Juan Montes coas súas baladas, Marcial del Adalid coas súas cancións folcloristas, Cané, Pineiro, Taibo, Baldomir e moitos outros máis –sen esquecer Pacheco– co seus ares musicais, bellos como sinos sumidos no lago azul da tradición e Alfredo Brañas co seu inesquecible reclamo rexionalista que Catalunya acolleu con amor e fraternidade e cuxo divisa era “Como en Irlanda, érguete e anda”.

Mais foi Rosalía quen chegou á cima do noso lirismo étnico. Máis do que ser a poeta da raza, foi ela toda a raza nunha poeta. E os seus libros, Follas Novas, Cantares e En las orillas del Sar, desvelárona como un dos primei-

Xorden as “Irmandades da Fala”, encargadas de enriqueceren e de propagaren a cultura na lingua nai, e os coros “enxebres” revisten nas vilas os traxes típicos das aldeas da costa e do interior

ros liristas do mundo no século XIX. Na igrexa de San Domingo de Santiago descansan os seus restos mortais, antes os cais a mocidade galega enteira se inclina na procura de folgos para a nova cruzada liberadora da nosa cultura. A insalvável Rosalía, Pondal, que evocador a época dos bardos e dos “xestos” celtas no seu Queixume d’os pinos, e Curros Enríquez, irmán espiritual do portugués Juerra Junqueiro, impulsivo e por veces herético, por non dicir rebelde, nos seus Aires á miña terra, forman a tríade luminosa do noso renacemento.

IV

A partir daquel momento, este noso renacemento realízase integramente. Todo o xenio da nosa raza –Miguel de Unamuno di que dentro de moitos dos nosos aldeáns se esconde un filósofo– plásmase nas obras de Valle Inclán, Julio Camba e Fernández Flórez que parecen ser obras galegas traducidas para o castelán. Xorden as “Irmandades da Fala”, encargadas de enriqueceren e de propagaren a cultura na lingua nai, e os coros “enxebres” revisten nas vilas os traxes típicos das aldeas da costa e do interior, colectando e divulgando todas as cancións populares e recuperando as danzas tradicionais e pintorescas como a muiñeira e a ribeirana. Os estudantes da universidade compostelá crean o Seminario de Estudos Galego. Publícanse revistas como os ‘Boletín da Comisión dos Monumentos’ e “Nós” en Ourense, ‘Céltiga’ en Ferrol, ‘A Nosa Terra’ na Coruña, ‘Rexurdimento’ en Betanzos e ‘Terra’ en Bos Aires. Conságrase Ramón Cabanillas como o novo poeta da raza, digno herdeiro da musa de Rosalía, nos seus libros *No Desterro*, *Da Terra asoballada* e *Vento mareiro*. Victoriano Taibo agasállanos con *Abrente*, unha escolma de poesías repletas dun grande modernismo e dunha admirábel riqueza léxica, sen faltar algunha alusión aos clásicos; López Abente, *Escumas de Riveira* e *Alentos da raza*; Eladio Rodríguez González coas súas *Oracións campesinas*, Noriega Varela, o cantor da

Portada da revista francesa de onde está extraído o presente artigo.

montaña, cos seus sinxelos mais proximos versos, e Ribalta coas estrofas heroicas da súa *Consagración*. Así foi que a poesía galega chegou ao cénit de esplendor e fóronse multiplicando os seus protagonistas, algúns dos cais como Vicente Risco, Eugenio Montes, Manuel Antonio, Blanco Amor ou Ribas Montenegro chegaron a se integraren no amplo movemento vangardista.

Nese momento, as belas artes e as belas letras practícanse con intensidade na Galiza. Tanto no ámbito xornalístico como no xénero do ensaio destácanse nomes como os de Lustres Rivas, Pesqueira, Montero Mejuto, Francisco Bernal, Blanco Torres, Paz Andrade, Bouza Brey, Acuña, Núñez Bría, Juan Jesús González, Portal Fradejas, Correa Calderón, Fernández Nata ou Pita Romero. Nacen múltiples proxectos destinados á creación dun teatro autóctono, dentro dos cais destacan aqueles promovidos por Luguís Freire, Javier Prado, San Luis Romero, Cotarelo, Quintanilla, Porto Rey e Charlón y Hermida. Novas gramáticas galegas veñen suceder á de Saco y Arce. Aos dicionarios de Valladares e Cuveiro sucedéronse outros. Tras os traballos sobre o agro feitos por Díaz de Rábago, viñeron os de

Pérez Porto, Porteiro, Martínez Sueiro e García Ramos. O sacerdote Basilio Álvarez encarna o apostolado da reivindicación da terra. Os compositores Doncel, Soutullo e Curvos elevan a nosa música –alalás, cantos de pandeiro, espadelas, muiñeiras– á altura do poema sinfónico. Francisco Asorei, coas súas esculturas policromadas e a súa obra de mármore, granito e bronce, dá continuidade ás gloriosas tradicións da cultura rexional, representada por Gregorio Hernández, Moure, Felipe Castro e Ferreiro, ao formar discípulos valiosos como Bonome. O arquitecto Antonio Palacios, que fai reviver a sona de Andrade, coñecido como o Herrera galego, rompeu unha lanza a favor do estilo galego tradicional. A nosa pintura, que no século anterior tivera precursores en figuras como o romántico Jenaro Pérez-Villaamil, influído por David Roberts, discente de Turner, así como os artistas da “xeración doente” de Silvio Fernández, Jaspe, Urbano González, Couto, Ovidio Murguía, Parada Justel, Carrero e Vaamonde, triunfan hoxe con forza en exposición tras exposición xunto con outros como Álvarez de Sotomayor –no seu día director do madrileño Museo do Prado– Corredoira, Ramón Navarro, Juan Luis e Mariano Miguel, mestres do retrato e do personaxe, xunto con Lloréns, Bello Pineiro, Imeldo Corral, Abelenda, Sobrino, Seixo Rubio, insignes paisaxistas xunto con Ribas, Bujados e Máximo Ramos, punta de lanza da pintura decorativa; xunto con Castro Gil e Julio Prieto, mestres do augaforte, xunto con Castelao, xenio da caricatura, pintor sublime e debuxante cheo de humor étnico, e Álvaro Cebreiro, o benxamín dos nosos artistas, entre tantos outros máis que traen consigo as mellores das promesas.

E así foi que se tornou posíbel falar da misión da Galiza e dos seus promotores, Ramón Villar Ponte, Noguero, Jaime Quintanilla e moitos máis: somos testemuña dun desllocamento da civilización mediterránea cara ao Atlántico ■

Luís Porteiro Garea

Verbas d'un loitador ¡Dinidade!

Non se me esquecerá endexa-
mais aquel mitin da Estrada ond'os
caciques y-as suas parentelas, diron
o exempro mais outo de indinidá¹.

Sentirse dino e obrar, como tal, e
unha das probas da civilización.

Sinte a dinidá da súa lingoa, o que
a fala y-a estima como mais firme valor
cultural da súa raza; y-o cume do re-
baixamento, da falla de conciencia de
sí e do pobo a que se pertenesce, está
en pedir que lle falen unha lingua irmá
–pro allea– e que enterren a propia y-a
pospoñan coma unha vergonza, coma
un rabo que nos achegase o mono.

¡Oh os grandes poetas franceses
dos días que corren, que alumeados
pola fogueira da guerra, volven os
ollos a terra toda da Francia e piden
que se cante na lingua de Mistral² co-
ma na de Vitor Hugo³, pra que a cul-
tura francesa dé o maior rendimento,
porque –din– eisí como Horacio⁴ se
sentía ladrón a cultura latina si faguía
un verso en grego, eisí no mesmo Es-
tado político se fai un roubo a unha
lingua y-a cultura do mundo levando
a outra o pensar y-o sentir que soilo
na da súa terra dá tod'o rendimento!

¡Oh Lloy George⁵, falando y es-
quirvindo en gaélico, en autos oficia-
les os galeses e isando a bandeira da
sua terra na súa casa de Londres de
camiño que preside o Consello do
Imperio Británico!

¡Ós caciques miserabres da Estra-
da quedaba reservado o papel' de mal-
decir do seu idioma diante mundo!

¡Nos falámolo –dín– cos criados!...
Ninguén lle fai tanto mal a un idioma,
coma o que non sentindo a dinidá d'o
verbe que usa, empregao somentes en
baixos mesteres. Iso e prostituir o ga-
lego, rebaixalo, aldraxalo, telo de fre-
gaduxo, e xesta, e estrume.

Outra proba de indinidade foi a
de berrar, tocar latas, repartir caña e
pitillos algús señoritos –cos que ven-
taban un oso, namentres o mitin iba
adiante. A cultura europea non adi-
mite oxe outra violencia– en política
interior-ca encamiñada a guindar un
réximen nun día dado: unha folga;
loitos nas ruas; e decir a pelea polo
triunfo dun ideal que sinte a maoría
dun pobo, e que non se puido impor
legalmente porqué os que íñan a ser
vencidos falsearon a ley no seu pro-
veito: a revolución.

Pro a gresca sin xeito, arbitraria,
sin fins, sin responder a un plan xe-
neral revolucionario, pra impedir o
uso ilexítimo d'un dereito, e un auto
do mais desprezible, tiñoso e vil que
se poide maxinar: e a indinidá maor
de quen por cibdadan se teña; e algo
que en Inglaterra escandalizaría co-
ma andar en coiro polas ruas naquel
país onde se dan os mitins sin pedir
permiso a alcaldes e gobernadores, e
onde saíría -se preciso for- todo exér-
cito a praza a defender o dereito do
que lle quer falar os veciños.

E inda hay outra cousa de maor
indinidá: a desconsideración os fo-
rasteiros; a falla de crianza nos seño-

ritos y- axuste púbrico dos miles que
teñen por sono unha copa de augar-
dente. Decían que os pitos eran pros
cataláns, ¡p-a aqueles que nos recibi-
rán a nós en Barcelona -soilo por ser
gallegos- co rendimento dos seus po-
líticos, literatos, e mestres⁶; pros que
viñan a Galicia e cantaban a Rosalía e
a Alfredo Brañas, e conoñían e sabían
a Cabanillas y-a Curros!...

¿Por qué os pitaban? Porque tra-
taran ben, moi ben, a unha presa de
rapaces que deixaron a Galicia en
Barcelona mellor que a deixou ende-
xamáis ningún político en ningures!...
Isa era a razón -antipatriótica, cobar-
de, pequecha- ¿Ou porque non aceta-

¹ Mitin do 7 de febreiro de 1918. Viña de rebotarse o mitin das Irmandades en Caldas de Reis, logo faríase o mesmo no Ferrol. Os feitos que aquí se narran refírense ao mitin da Estrada no que interviron membros da Lliga de Cambó, como é o caso de Pedro Rahola e Ferrer y Vidal. Pere Rahola i Molinas (1877-1956) era deputado a cortes pola Lliga Regionalista de Catalunya, durante a 2ª Guerra Mundial crearía a Sociedade de Amigos de Francia para crear un batallón de voluntarios cataláns para ir loitar contra Alemaña e chegaría a ser Ministro de Marina en 1935. Luís Ferrer-Vidal é Presidente da Cámara Industrial (a patronal catalana) e Deputado a Cortes e membro da Lliga. Cando o presentador Carlos Pardo das Irmandades da Estrada presentou en Galego aos intervinientes, comezaron a asubiarlle e berrarlle "carlitos en castellano". Interveu o catalán Ferrer y Vidal dicindo: "Falo castelán porque non son galego, se fose galego, en galego vos falaría". Xesús R. Culebras, das Irmandades, di na súa intervención: "Estráñame que haxa miserábeis que censuren o emprego do idioma que falaron os nosos avós e que herdamos dos nosos pais". Na intervención de Porteiro di: "Os rexionalistas non odiamos ao castelán, non; temos amor á terra galega e aborrecemento para quen a aldraxa. Falo en galego porque nacín na Galiza, en Lugo, e estou na Estrada que pertence a Pontevedra, provincia de Galiza e antes hoxe xa non, provincia de Riestra"

² Frédéric Mistral (1830-1914) Filólogo e poeta na lingua provenzal, considerado un dos máximos representantes do renacemento desta lingua. Obtivo o premio Nobel e a lexión de honor.

³ Victor Hugo (1802-1885) é o poeta e novelista máis relevante do romanticismo francés.

⁴ Quintus Horatius Flaccus (-65 a -8) Introduciu na poesía latina as formas da lírica grega. No renacemento foi considerado un modelo da lírica clásica por conciliar ambas as dúas culturas.

⁵ David Lloyd George (1863-1945) Primeiro Ministro británico de 1916 a 1922. Defensor do chamado "particularismo galés", creador do moderno imposto sobre a renda e democratizador do sistema parlamentar británico afogado pola "Cámara dos Lores"

⁶ En setembro de 1917 calla a alianza cos cataláns desembarcando a plana maior das Irmandades en Barcelona para celebrar a Semana Galega.

ron os ofrecimentos rexionalistas do Marqués e dos seus filliños?....⁷

Todo aquilo foi unha indinidá y-aquel día quedou firmemente pauta-do que os estradenses con vergonza iban a loitar polo creto da súa terra a veira de Losada.

Con él estamos os galeguistas todos; sempre -pase o que pase yanque cen veces nos derrotén os votos «non natos» de Silleda⁸- ha de ter candidato rexionalista a Estrada.

A loita mais forte será quizáis, no 1920. Poida que pra Xaneiro de 1919 os Sres. Besada e Dato⁹ fuxan do Goberno a recontar as afamiadas ostes conservadoras (xa ninguén presta ós ex-gobernadores, nín hay xastre das Bañas¹⁰ que os aparelle) co afán de que en 1920 lles dean o poder con decreto de disolución e volta o turno dos partidos. Isto soñan os probes datis-tas, como famento que soñaba troitas.

Daquela, estarán discutíndose moitos proxectos de ley que levará Cambó¹¹ nos que se funda a salvación de España; ó negarlle as Cortes á súa aprobación o que é suceder -en dereito político europeo- e que contando con forte apoio na opinión se dis-solva e se convoquen outras pra ver se aproba o país isas leises ou non -xa que hay contraste antro pobo y o Parlamento.

Si esta solución -europea- ben, contade, estradenses, ca victoria re-

Porteiro, abrindo o rego

Sementador de ideas, lle chamaría López-Abrente, sementador de emocións, diría Antón Vilar Ponte. En calquera caso Luís Porteiro Garea será o Bóveda das Irmandades, o motor de explosión que axitará a unha xeración consciente de arar en terras virxes. Irán abrindo fendas polas que hoxe discorremos os seus herdeiros ideolóxicos, e mesmo obrigando aos adversarios das súas ideas a pregarse a estas conquistas. Referímonos ao feito de que o galego sexa a lingua normal (Paco Vázquez aparte) da chamada “clase política” galega. Como se aprecia neste texto, non foi doado introducir a lingua nese espazo “restrinxida como estaba a tarefas folclóricas e líricas” e só a irrenunciábel dignidade duns poucos que daquela se sabían do lado dos vencidos, fixo que co tempo esta loita se gañase. Non de xeito irreversible (o franquismo é máis que unha paréntese) mais xa non haberá que comezar de cero. O que hoxe somos e o que hoxe temos érguese sobre os ombreiros dos homes e mulleres que onte deron o paso de negarse a renunciar á patria galega.

Xoán Carlos Garrido Couceiro

xionalista en España. Se salta a contraria -regresión e volta os turnos- contai ca revolución.

De todol-os xeitos, ídevos preparando pra que na vosa fermosa terra -campos frolicos, ríos a sombra do ramaxe, parrales verdecetes, montes irtos- non se volta a dar outra

proba de noxenta indinidá coma aquela tarde fronte o pobo, xunta Irex-a a medio facer, nun adro donde non se enterraron petrucios pro quíxose enterrar a dinidá ya crianza dun pobo, en sinal de rendimento a un vello usureiro ■

(El Estradense, nº 35, 30/09/1918)

⁷ Xosé Riestra, o Marqués tiña varios fillos que colocou de Deputados a Cortes polo distrito da Estrada en diversas ocasións, Raimundo, Vicente e, finalmente, como Deputado Provincial a Francisco. O que son as cousas: a finca da Caeira onde foi fusilado Bóveda, era do Marqués e cedida para a ocasión, e o seu fillo Francisco era quen asinou a acta de defunción de moitos demócratas, entre os que estaba a corporación estradense o 5 de xuño de 1937.

⁸ Este texto é posterior ás eleccións a Cortes do Estado do 24 de febreiro nas que se presentaba o candidato das Irmandades, Antón Losada Diéguez, fronte ao fillo do Marqués de Riestra, Vicente Riestra. Losada obtén 292 en Cerdedo, fronte aos 311 de Riestra. En Forcarei Losada ten 134 e Riestra 293. Na Estrada gañou Losada na vila pero no conxunto perdeu, 964 fronte a 1.585 de Riestra. O resultado máis significativo que dá conta de como foron os outros é o das mesas de Silleda nos que Riestra obtén 1.745 votos, e Losada 0. O Goberno Civil non atendeu as reclamacións dos membros das Irmandades a pesares de presentar actas notariais das irregularidades, e Vicente Riestra diante da enumeración de atropelos dos seus seguidores denunciados polas Irmandades comentou: “Pois se iso fixeron eses señores, só me resta quedarlles moi agradecido”.

⁹ Eduardo Dato Iradier (1856-1921) presidente de goberno no 1917, naceu na Coureira se ben nunca mostrou ningunha relación coa súa procedencia galega. Augusto Gonzalez Besada Mein (1865-1919), tamén galego de nacemento, de Tui, se ben o primeiro cargo que ocupou foi o de Gobernador Civil da Coureira tam-pouco mostrou sensibilidade polos problemas específicos de Galiza. Nestes momentos é Ministro de Facenda.

¹⁰ “Xastre das Bañas cose de balde, e máis pon as liñas” dito popular recollido polo escritor estradense Marcial Valladares Núñez.

¹¹ Francisco de Asís Cambó i Batlle (1876-1947) no 1918, durante o goberno presidido por Maura, ocupa a Carteira de Fomento. Ao non cumprir os compromisos cos das Irmandades, as relacións vanse poñer moi tensas. Porteiro xa advertira aos que acusaban aos galegos de ser servís aos cataláns: “Cambó non é o noso xefe; é o líder do nacionalismo catalán, aliado noso. Xamais pretendeu orientar a nosa constitución e vida, nin nós a do catalanismo. Cambó ten demasiado talento para incorrer na tontería de pretender mandarnos. Cambó nin sequera viu a Galiza a facer unha Semana Galega. A Semana Galega fíxémola os galeguistas en Barcelona, expoñendo o noso programa libremente. Despois viñeron os cataláns e fixeron aquí unha Semana Catalá, sen meterse para nada no noso programa, que nós tiñamos formulado e exposto xa antes de saír para Barcelona. Conste ben claro, para non chamarse a engano: o galeguismo concerta alianzas, pero non tolera xefaturas, nin catalás, nin madrileñas, nin da dereita nin da esquerda. Ten o seu Directorio, constituído por galegos e abertas as portas, e non soportou nin soportará xefaturas alleas a Galiza”

Roberto Blanco Torres *

Crónicas de Galiza. As letras vernáculas e a cultura

O movemento espiritual iniciado hai dez anos en Galiza non defraudou aos que agardabamos del copiosos, e sobre todo, delicados froitos. No político sufriu vicisitudes, tivo que loitar, nos primeiros momentos, por unha parte, coa incomprensión das xentes, e por outra, cos intereses creados e coa tradición caciquil arraigada no chan galego. Para destruír isto non faltaban entusiasmos; pero carecíase de medios para que o triunfo fose inmediato. Ninguén, sen embargo, confiaba ilusoriamente nunha rápida vitoria. Homes maduros e homes mozos sabían ata que punto as taifas políticas tiñan unha forza poderosa, absorbente; expugnalas das súas posicións non era obra dun día, senón esforzo tenaz, xeneroso e perseverante, de moitos anos. E con este esforzo perseverante e xeneroso entraron na liza.

Había que salvar a Galiza e incorporala ao ritmo intelectual, político e social de Europa. A cruzada acusou a súa forza nalgúns intríns, e disto foi indicio que o caciquismo, seguro nos seus redutos, amosase inqueda e trocase o incremento das súas persecucións, como nel era táctica acostumada, por unha actitude favorable á concordia e até ao diálago.

O proceso quedou interrompido por acaecementos de todos coñecidos. Os sucesos posteriores non tiveron máis transcendencia que o dun sinxelo trasfego, sen operación a

fondo e sen que se roturase nas realidades galegas ningún novo camiño. E dese modo se estrangularon moitas posibilidades, sen visible compensación.

As "Irmandades da Fala", que se constituíron nos pobos galegos de maior importancia, eran os aglutinantes deste movemento rexional, que revivía a lembranza dun organismo precursor, "Solidariedade galega", e que, como esta, estaba caracterizado pola austeridade, pola sinceridade de propósitos, en antagonismo coas forzas políticas militantes, e por un idealismo que, como sempre, era reputado de loucura polos que tiñan interese en ridiculizar para manter os seus privilexios e conservar as súas prebendas, incapaces de concibir o valor dunha doutrina senón reporta inmediatamente bens prácticos. A mocidade inquieta e estudosa sumouse ás novas falanxes, xa cun ardor intransigente e a veces agresivo de catecúmenos, fase pasional en todo movemento de rexeneración, xa consagrándose, por medio das letras e da investigación, á exexese da historia de Galiza nos seus diversos aspectos, como fito na acción común da palinxe nesia que se propugnaba. Rescatar o

Roberto Blanco Torres en Cuba

sentido da tradición en canto tiña un valor dinámico, incorporándoo a un concepto integral de rexión, e socializando o uso da lingua vernácula, relegado ao "rus" polo ruralismo espiritual das cidades, adulterado ou ocultado por varias formas externas, eran a pedra de toque dese movemento, á vez restaurador e innovador.

* Texto traducido do español. O poeta e xornalista Roberto María Blanco Torres naceu en 1891 no lugar dos Baños, pertencente ao concello pontevedrés de Cuntis. Non frecuentou a escola, mais recibiu do pai, ex-seminarista, unha formación centrada en lingua e literatura latinas, que continuou de maneira autodidacta e ficou plasmada na súa escrita.

Tras a morte dos pais, Roberto emigrou en 1906 a Cuba, onde moraban desde había tempo dous irmáns seus. Axiña demostrou o seu gusto pola poesía e pola actividade xornalística, colaborando desde moi novo na prensa galega e cubana da illa. Despois dun ano de estadía en Cuba publicou dous poemas de amor en galego ("Dous toliños" e "O amor") e un artigo ("¡Intolerable!") na revista *Follas Novas*. Xa con vinte anos, dirixiu o semanario bilingüe *La Alborada* e catro anos máis tarde fíxose cargo de *La Tierra Gallega*, tamén redixido na nosa lingua e en español. Así mesmo enviou artigos desde A Habana a outras publicacións americanas (a argentina *Suevia*, por exemplo) e peninsulares (*Vida Gallega*, *La Publicidad*, *La Tribuna*) e tivo a oportunidade de contactar coa intelectualidade do país (Curros Enríquez, José Castro "Chané", Cabaniñas, Armada Teixeira, Antón Vilar Ponte, Xulio Sigüenza), fundamentalmente a través da tertulia do café La Puerta del Sol. No ano 1916 Blanco Torres (que tamén escribiu baixo os pseudónimos Fray Roblanto, Manrique Crespo e Cirilo Crespo) volveu a terras galegas (Ourense, Pontevedra, Vigo), onde proseguíu coa súa carreira xornalística. Desde este momento e até a súa morte dirixiría varias publicacións periódicas (*El Noroeste*, *El Correo Gallego*, *La Zarpa*, *Progreso*, *La República*, *El País* e a revista *Ser*) e interviría noutras empresas de dentro do país (*Galicia*, *El Pueblo Gallego*, *Nós*, *Galicia Nueva*, *El Compostelano*) e de fóra (*El Sol*), durante a súa estadía en Madrid.

Establecido definitivamente en Galiza, foi retomando a pouco e pouco a súa relación co galeguismo, aínda que non deixou de escribir para América (Cultura Gallega, Terra, Céltiga, Galicia, Raza Celta). Ingresou nas Irmandades da Fala, asistindo á I Asemblea, celebrada en Lugo en 1918, como representante da Coruña. Participou activamente nas posteriores convocatorias asamblearias da organización, chegando a ser nomeado conselleiro de publicidade. A súa pluma estaría presente aínda nas publicacións nacionalistas (*A Nosa Terra*, *Nós*, *Rexurdimento*) e, a partir do golpe de Estado de Primo de Rivera (1923), centraría os seus esforzos en burlar a censura política exercida nos xornais, sobre todo desde o seu posto de vocal na Asociación da Imprensa de Vigo —cargo que ostentaba desde 1930—.

O xornalismo insubornábel abatido no 36

Blanco Torres, desde a súa militancia nas "Irmandades" até a súa morte baixo as balas do franquismo foi rebelde e insumiso. Un tipo de xornalismo que descansa nunha foxa común en Entrimo. Por moito día das letras galegas que lle dedicaran, segue sen rehabilitarse un xeito de denunciar a opresión económica e social, pero tamén a opresión cultural, reflexo das demais. Roberto Blanco Torres foi un dos grandes divulgadores da nosa cultura na prensa española e galega de América.

Xoán Carlos Garrido Couceiro

O aspecto político estaba concentrado na propaganda das "Irmandades"; o científico e literario constituíu a preocupación, laboriosa e activa, das novas mocidades. O movemento literario alumeou moitas xoves mentes e trouxo á bibliografía galega un renacemento que non tivo par dende o século XIV. Dende hai dez anos publicáronse en idioma galego máis libros que no transcurso de cinco séculos. E o idioma adquiriu un uso e unha discusión social parellos á excelencia intrínseca que como instrumento ideolóxico e estético amosou na literatura.

Neste interregno publicáronse as mellores obras de Ramón Cabanillas, de quen pode dicirse que naceu á poesía galega na emigración, con ímpetu combatente, ao conxuro do sentimento nostálgico -esa "saudades" tan certa por máis que se desvalorice e mistifique- e da lembranza da terra aferrollada e escarnecida. "Dá terra asoballada" sinalou o ápice da súa musa pugnaz, que reavivaba ao cabo de cinco lustros os apostrofes dun bardo, que por contraste enmudeceu

no exilio: Curros Enríquez, López Abente, Rodríguez González, Vitoriano Taibo e Lugrís Freire publicaron nesta época os seus mellores libros de versos. Antonio Villar Ponte escribiu "Almas mortas", unha novela de tese en que se presenta o problema da emigración; Vicente Risco deu a luz a súa "Teoría do nazionalismo galego", e Ramón Villar Ponte, "Doutrina nazionalista" e unha "Historia sintética de Galicia". Neste tempo Castelao non deu repouso ao seu lapis prodixioso, e o seu labor artístico culminou en "Cousas" e en "Álbum", aínda inédito. Publicaron unha gramática galega e un "Diccionario galego-castelán" Lugrís Freire e Carré Alvarellos. Francisca Freireira, unha escritora sobre a cal se estende inxustamente o esquecemento, aportou a este renacemento literario unha novela excelente, "Néveda", e Xosé Lesta Meis outra: "Estebo", acollida pola crítica con aplauso poucas veces tan unánime. E recentemente, Vicente Risco e Ramón Outeiro Pedrayo -cuxa obra abondaría a integrar na literatura europea o valor da nosa literatura vernácula-, deron a luz, res-

pectivamente: "O porco de pé", novela realista, en que se alían a sátira e o humorismo, e "Os camiños dá vida", novela da vida do agro, dos morgados e a fidalguía galega do século XVIII.

Non quere ser esta crónica un inventario da produción literaria galega de dez anos acá. Por iso, sen dúbida, incorreremos en omisións que, tratándose dun traballo que aspiraba a ser completo, serían imperdoábeis.

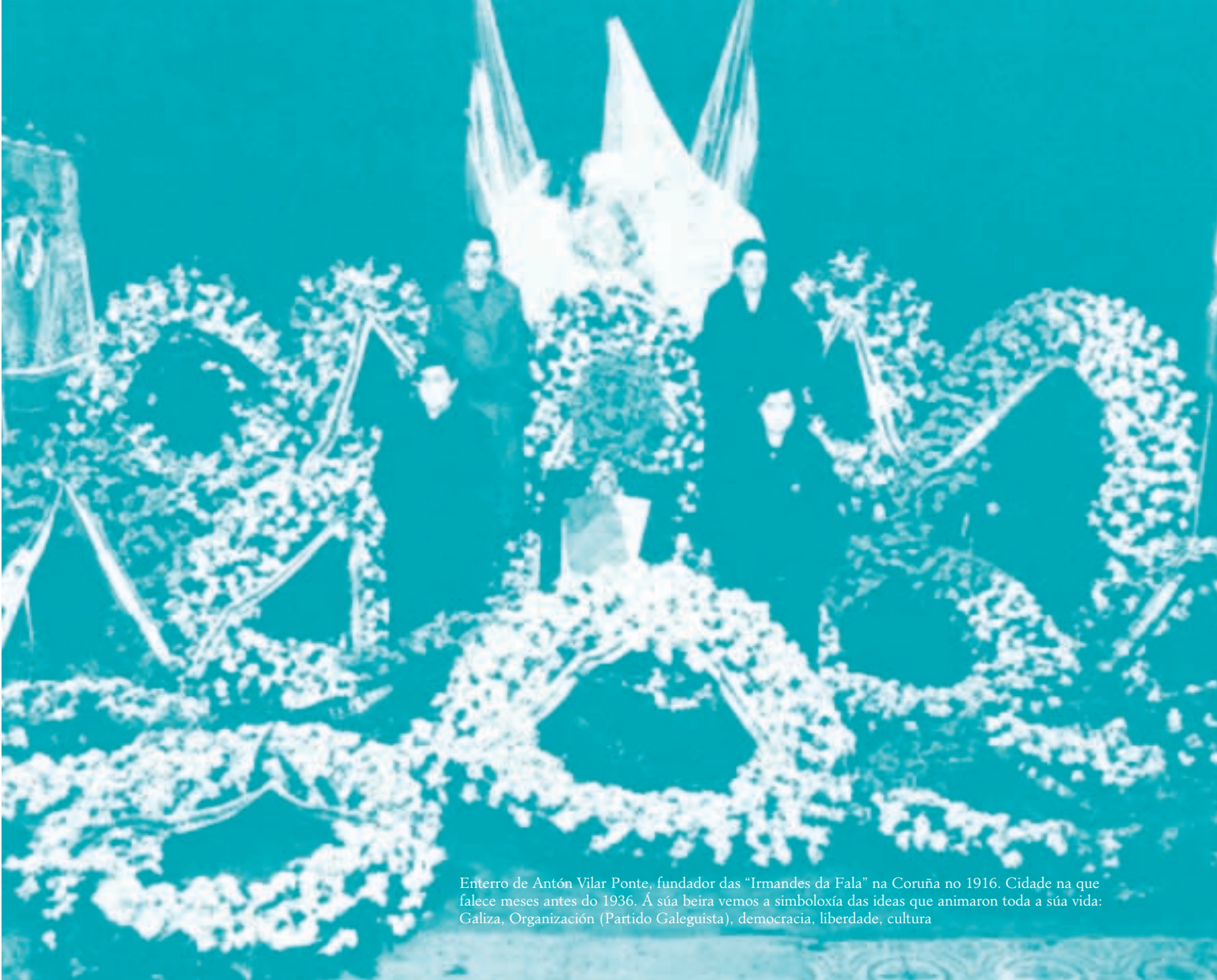
A labor da "Irmandades da Fala" produciu ademais a aparición de moitos periódicos e revistas. No aspecto editorial a súa obra foi fecundísima. Nace no Ferrol a editorial "Céltiga", de novelas curtas, e na Coruña, "Lar", e máis tarde, "Nos", que dan a coñecer os novos valores e lanzan con frecuencia ao mercado libros que se esgotan inmediatamente. En Ourense publícase a revista de cultura galega "Nós"; na Coruña, "A Nosa Terra", periódico de combate; en Betanzos, "Rexurdimento". En Lugo nace "Ronsel", unha revista literaria de tipo vangardista dentro das letras galegas, primorosamente editada; en Pontevedra, "Alborada", e en Santiago, "Libredón", publicacións de novelas curtas.

Hei aquí, en síntese, sen que un exame estimativo nos tente polo momento, un balance, desde logo incompleto, da produción literaria galega desde 1918. Adrede omitimos a que corresponde á nova xeración, á xeración especificamente xuvenil, e o que atinxe ao seu xesto espiritual, ao seu panorama ideolóxico. Isto será tema doutro artigo ■
(Galicia, Montevideo, marzo 1929)

A finais da década de vinte apareceu recollida en volume a súa obra literaria, constituída polo poemario *Orballo da media noite* (1929), o de maior contido civil da lírica galega da altura, e *De esto y de lo otro* (1930), unha compilación de diversos artigos e escritos ensaísticos en español, a maior parte deles xa publicados. A preocupación social de Blanco Torres ficou patente tanto nos seus versos (algúns con tintes vangardistas) como na súa produción en prosa, que xira á volta de temas varios: o mundo político, o galeguismo, a emigración, a lingua da Galiza, a literatura, a filosofía... "Tres discursos á mocidade galega" e un romance en español ficarían inéditos.

Paralelamente o pontevedrés desenvolveu un considerábel labor político dentro da esfera republicana, sempre próximo a posturas galeguistas. En 1930 asinou o Pacto de Lestrove –promovido pola Organización Republicana Galega Autónoma (ORGA)– e no ano seguinte acudiu á Asemblea pro Estatuto convocada pola ORGA na Coruña –onde se trataría a posibilidade de creación dun partido nacionalista galego–. Chegou a formar parte tamén da estrutura política republicana, sendo designado en 1932 gobernador civil de Palencia.

Cando se produciu o levantamento armado de 1936, estaba a ocupar o posto de xefe do Gabinete de Imprensa do Ministerio de Gobernación e viña de presidir na capital española un mitin de apoio ao Estatuto de Autonomía galego. Nestas circunstancias Blanco Torres, excelente comunicador e político destacado, caeu preso na súa casa de Amido, na Peroxa (Ourense), sendo trasladado ao cárcere ourensán. Meses despois sería "paseado" na aldea ourensá de San Fiz de Galez, en Entrimo. Enterrado nunha fosa común, ningunha indicación permite coñecer o lugar exacto da súa sepultura. Á súa figura dedicouse o Día das Letras Galegas de 1999. *Biblioteca Virtual Galega*

Enterro de Antón Vilar Ponte, fundador das "Irmandades da Fala" na Coruña no 1916. Cidade na que falece meses antes do 1936. Á súa beira vemos a simboloxía das ideas que animaron toda a súa vida: Galiza, Organización (Partido Galeguista), democracia, liberdade, cultura

As Irmandades da Fala

Os inicios do nacionalismo galego contemporáneo (II parte)

Estatuto de Nación, un paso adiante sen esquecer o camiño andado

Xoán Carlos Garrido Couceiro

Discurso en Betanzos (1907)

Manuel Lugo Freire

Temas nacionalistas

Manuel García Barros

Programa electoral

Luís Porteiro Garea

Estatuto de Nación, un paso adiante sen esquecer o camiño andado

Xoán Carlos Garrido Couceiro

Rematamos esta pequena lembranza das “Irmandades da Fala” con tres documentos pouco coñecidos que dan testemuña do que estas significaron. Respectaremos naqueles que orixinariamente foron redactados en galego a súa escrita orixinal polo seu valor testemuñal.

Empezamos polo texto do primeiro discurso político pronunciado en galego por Manuel LUGRÍS FREIRE. Persoeiro á quen dedican este ano o día das letras galegas e que comezou moi novo unha xeira de militancia galeguista desde “Solidaridad Gallega” até o PG, pasando obviamente polas “Irmandades da Fala” nas que tamén tivo un papel moi activo. Rachar coa exclusión do galego do ámbito político, recludo como andaba nas actividades folclóricas, foi un paso de xigante que custaría consolidar un século. Mais hoxe o galego, que se conseguiu colocar na boca dos políticos, está a perderse nos sectores populares nos que antes se sostíña, obrigando a redefinir estratexias que afronten esta nova situación, conscientes de como temos superado dificultades anteriores.

O segundo texto é de Manuel García Barros, un militante da Irmandade da Estrada capitaneada por Antón Losada Diéguez, reflicte un texto que recolle a rotura co rexionalismo que se negaba a dar o seguinte paso e afirmarse xa como nacionalista desde unha perspectiva federal que partise da necesidade de reforzar o poder de Galiza para participar nun pacto sobre o que se poida soste a lexitimidade do Estado Español no que ao fin teña cabida de xeito acaído o noso país. É quizais un autor menor – como o teñen calificado – máis que recolle o sentir e o pensar dunha xeración que desde 1916 terá

O 28 de xuño do 36, cando ao fin Galiza pode dotarse de institucións propias, no xornal *El Pueblo Gallego*, houbo quen soubo lembrar a quen antes loitara para que chegara ese día, e que non ía poder velo xa. Logo desda data non habería tardar outra na que quedarían frustradas de novo tantas ilusións.

que loitar en distintos contextos (restauración, Primo, República e Franquismo) por un mesmo obxectivo: Galiza. O cal para el e para moitos coma el terá funestas consecuencias: o cárcere, o exilio, a morte.

O terceiro documento que publicamos é o programa político que presentaba ás Irmandades no que se anticipan as bases liberais e democráticas que inspiraran o nacionalismo galego desde a súa fundación. Vemos algunhas propostas que aínda hoxe non se alcanzaron (eliminación das deputacións) e outras moi avanzadas para a súa época e que desmonta as acusacións de conservacionismo coas que se despachaba ao galeguismo inicial.

Compre non esquecer de onde vivimos e como cada paso en falso houbo que pagalo, como houbo que pagar calquera indecisión ou reticencia a hora de actuar. O nacionalismo tivo que construírse sobre a realidade social e o tempo no

que lle tocou vivir e na medida en que soubo mirar cara atrás puido ter referentes nos que encarar o futuro. Do mesmo xeito que o Partido Galeguista se ollaba nas Irmandades da Fala, e estas lembraban a tradición de loita anterior; hoxe que o nacionalismo ten que encarar novos retos, non pode prescindirse do saber acumulado e da experiencia de tantos anos de combate por Galiza. Nese sentido, vemos que desde o punto de vista organizativo, o fundamental foi a continuidade e a fidelidade a unión do nacionalismo por enriba das situacións conxunturais, e desde o plano teórico, o que fixo posíbel avanzar no espertar da conciencia nacional, foi a memoria e a imaxinación, a memoria para lembrar de onde vivimos e a imaxinación para discorrer propostas de como resolver os atrancos e as dificultades que lle ían colocando ao país e ao seu proceso de emancipación nacional ■

Manuel Lugo
Freire

Discurso en Betanzos (1907)

Mariñáns e montañeses, homes traballadores e honrados, saúde.

O que agora ten o atrevimento de falarvos, é tamén un mariñán que tivo a grande sorte de nacer nesta bendita e ridente terra nosa; e, coma tal mariñán, quérovos falar na lingua galega, primeiramente, porque deste xeito entenderédesme mellor, e despois porque un boletín da Cruña, que pra escarnio e vergonza do bon sentido leva o nome santo da nosa terra, dixo que se hoxe se vos parolaba en galego, na fala que adprendimos das nosas nais, na fala querendosa en que vosoutros namorástedes ás compañeiras da vosa vida e dos vosos infortunios, nais cariñosas dos vosos fillos, enterraríase no ridículo a propaganda de redención, de verdadeira liberta, que alborexa para esta terra. (Aprausos.)

Con todo o meu corazón quero esta terra mariñana, terra que defendín aquí i en terras de lonxe, gabándome sempre de seré paisano voso. Como tamén sobre a fala galega, que é sagrada para nos, por seré un herdo dos nosos antepasados, deixaron caer a súa bulra os estúpidos que renegan do que nin siquiera renegan as feras, quero hoxe, repito, falarvos na nosa fala, porque é unha fala honrada, na que aínda non se furtóu, na que non se escribiron os recibos dos consumos, nin as notificados de embargo das vosas facendas, nin a declaración de soldados que arrinca dos vosos lares ós fillos cando vos fan máis falta para o duro traballo da terra. (Grandes aprausos.)

Din por ai que a emigración é cousa boa. Poida que por decontado o sea. Pero eu, mariñáns, que tamén fun emigrante, podo decirvos que é boa, como é bon que un sentenciado á morte negra fuxa, se pode, do carce;

como un home fuxa da terra inzada de lobos, como o paxaro fuxa do covo das víboras. Que lle pregunten ao gallego por qué larga da súa terra, que lle pregunten cantas bágoas verteron os seus ollos ao dar o derradeiro adiós á terra quirida, ao cimiterio que garda as cinzas dos seus pais, á aldea quirida onde xogóu de pequeno... ¡Que lle pregunten! E se eles responden, veredes qué negra noite de angustias, qué doridos laios levan na ialma ao deixaren esta terra, que debía ser nosa, e que non podemos vivir nela porque non hai xusticia nin liberta senón para esa maldita casta que chamades caciques.

Eu, que vivo na Cruña, teño visto ós emigrantes, famentos, pálidos, tristes, esconsolados, coas mans callosas de tanto traballo..., que xa sabedes que desta terra fuxen os que traballan, pero non os zamezugas da política que teñen as mans suaves e levan os callos na ialma. (Un paisano grita: "¡Benia a nai que o paríu!")

Meus paisanos, meus irmás, escoitade..., escoitade ben. Non vos esquezades, eu volo rogo, de que a unión é a forza, e se vos xuntades, non hai cañós que poidan con vosoutros.

Ben sabedes que hai un paxaro ladrón, fero e forte, que se chama o bexato. Este paxaro anda sempre voando sobre das vosas chousas agardando o momento de atopar unha vítima. Cando un pito queda solo na eirá ou no curro, o bexato baixa como unha centella e cómeo. Pero hai outro paxaro cativo, o gorrión, que cando se ve atacado chama piando polos demás gorriós para que lle vallan, e como os gorriós teñen irmandade e axúdanse, xúntanse todos e bótanse sobre do bexato, e mátanos. ¡Pois ben, mariñáns, xuntádevos todos vos contra dos bexatos da política que voan sobre dos vosos hórreos! (Atronadores aprausos.)

E non coidedes que estas asociacións para a vosa defensa é cousa nova nesta terra das Mariñas. Noutros tempos, no sigro XIII, había unhos homes poderosos, condes, marqueses e nobres, que vivían en castelos

nos cumes das montañas, sempre escollidos polos paxaros de rapiña, e que se facían donos das vosas vidas, das vosas honras e máis das vosas terras. Un día, un poeta mariñán, chamado Patiño, que tiña na ialma a nobreza e fidalguía dos betanceiros don Víctor Naveira e don Juan Golpe que vos dirixen nestes tempos, xuntóu a todos os labregos das Mariñas... e aqueles nobres, condes e marqueses, foron duramente escarmentados, os seus castelos desfeitos, e a xusticia cumprida; e de escravos fixéstevos homes libres pola razón da forza que sempre se encontra na irmandade e na unión, e a forza é un dereito cando nos queren curtar aquilo de que sóo Dios é dono: a liberta e a honra.

Hoxe rexurden aqueles malos homes, que é ben certo que a mala herba non morre senón arrincándoa de raíz e aplicándolle fogo; hoxe volven a facervos escravos, a roubarvos o dereito de homes libres, e tedes que tornar a xuntarvos fortemente contra dos bexatos do caciquismo. (Aprausos.)

Escoitade este pequeno conto, que é de moito proveito.

Unha vez un vello petrucio estaba enfermo de morte. Chamóu ao rente do seu leito aos nove fillos que tiña, e díxolle ao máis pequeno que collera unha vara de bimbio e que a romperá. A vara rompéu fácilmente. Despois díxolle ao fillo máis vello, que era forte e valente, que romperá as nove varas xuntas. Por moita forza que fixo, non puido nin siquiera dobralas. Entonces dixo o vello petrucio: "Xa vedes, meus fillos, que unha vara sola é fácil de romper, pero todas xuntas non hai quen as dobre. Eu vou a morrer axiña, e rógovos que teñades sempre irmandá, que vos defendades todos xuntos, para que os vosos enemigos non poidan facervos mal".

Seguide, pois, asociándovos; xuntádevos contra dos vosos enemigos, e seredes fortes, e seredes libres, e faredes libre e honrada, rica e poderosa, a terra quirida onde todos nacimos.

¡Viva Galicia! ¡Viva a solidaridá!
(Grandes e prolongados aprausos) ■

Temas nacionalistas

Manuel García Barros

Os temas nacionalistas constitúen xa na Galiza unha cuestión cara á cal vai converxendo a atención das xentes que pensan, das xentes que se preocupan algo polas cousas da Terra.

Álvarez Insua, que nos honra coa súa colaboración, leva xa escritos dous artigos notábeis tratando cunha erudición vastísima estes asuntos.

Pero Waldo Álvarez vive en Madrid. E Madrid é a capital de España. E desde a capital de España é natural que non se vexa con bos ollos o nacionalismo, que tende a conseguir a liberdade relativa ou absoluta –a autonomía segundo a tendencia dos nacionalistas moderados, e a independencia segundo a dos radicais– das distintas nacións naturais que forman este conglomerado artificial que moitos chaman indebidamente, “nación española”.

Isto que hai uns anos parecería unha utopía, que en efecto parecía unha loucura inconcibíbel, vai hoxe tomando corpo en formas tan determinadas que xa quedan poucos que se asusten de pensar na súa realización.

Cando o vello tronco cáese corroído polo caruncho é necesario coidar os brotes sans a fin de que poidan substituírllle convenientemente.

Os brotes da acarunchada nación artificial española poden selo as súas

rexións ou nacións naturais. Pero estas, ao menos aquelas que están capacitadas para facelo, hai que facelas donas dos seus destinos, a fin de que illadas do caruncho poidan traballar polos seus intereses e facer todo o que lles pareza por melloralos e enaltecelos.

Nada importa se para isto hai que romper o pacto de que nos fala D. Waldo. Os lazos que afogan hai que rompelos ou deixarse afogar por eles, e a isto non hai, non pode haber dereitos que obriguen.

As leis da vida son as mesmas para os individuos que para as nacións, xa sexa no sentido de vivila ou no de existencia.

As nacións, como os individuos teñen a súa mocidade, a súa madurez e a súa decrepitude. Así dixemos: a nacente república, a xove nación, o vello Estado. Só hai a diferenza de que o individuo ten un prazo máis ou menos longo de existencia, pero limitado, á fin, e a nación, próxima xa a desaparecer, pode un reactivo social levantala e facela revivir novamente por tempo indefinido.

O individuo ao chegar á maioría de idade, se está capacitado para facelo adquire a plenitude dos seus dereitos e pode dispor da súa vida como mellor lle praza. O que entra de

aprendiz nun taller, ao saber o oficio vai procurando a ferramenta necesaria, e logo se establece pola súa conta, sen que ninguén poida privarlle deste dereito. Igualmente nas demais ordes da vida, o home, ao estar debidamente capacitado, faise dono do seu destino, se ben regulando a súa vida polas leis establecidas.

Do mesmo modo, os pobos desenvolvéndose en afáns de vida poden chegar a un estado tal que tendo medios de vida propios e personalidade propia, precisen tamén de goberno propio, como medio de atender á súa conservación reconcentrando as súas enerxías para seguir vivindo e prosperando.

E que dereito nin que razón haberá capaz de impedírllelo? Só a razón da forza, e esa razón hai que desterrala da terra por prexudicial e por bochornosa.

A nación, unha vez constituída, pode establecer os pactos convenientes e contribuír ao concerto, á harmonía, á prosperidade e ao progreso da humanidade.

Agora, o que temos que ollar ben é se Galiza, xa reino antigamente, está en condicións de acadar a súa independencia, se lle convén e se está debidamente capacitada para a empresa.

Galiza está capacitada para a magna empresa. Entón, nada lle falta xa máis que unha vontade forte e decidida. Veñan, pois, todos os «bos e xenerosos», e adiante. Terra a nosa!

D. Waldo A. Insua convén en que «a Nación, en definitiva, non é máis que un núcleo de seres humanos, nun territorio determinado, unidos pola identidade étnica, polo nexa do linguaxe, pola relixión, polos costumes máis ou menos afíns e pola aspiración a desenvolver, en común, a súa vida con independencia e liberdade».

Galiza é a agrupación dun núcleo duns dous millóns de persoas que viven nun territorio ben determinado

de máis de 29.000 quilómetros cadrados de extensión, que ten unha lingua propia, costumes propios, e historia propia. Desbotando os caciques altos e baixos, todos os seus habitantes aspiran a desenvolver en común a súa vida con independencia e liberdade.

Galiza reúne entón todos os caracteres dunha Nación. Porque non ha de selo entón?

Galiza, polas condicións do seu territorio, polo carácter dos seus habitantes e por outra infinidade de circunstancias, é un pobo que difire notablemente do catalán, do aragonés, do castelán, do andaluz, etc. e polo tanto precisa leis en harmonía coas súas necesidades, co seu carácter e cos seus costumes, e estas leis ten que elaboralas ela mesma, con completa independencia, sen inxerencias estrañas, e logo ensaialas, sancionalas e aplicalas con liberdade completa.

Ten ademais Galiza a súa riqueza propia, aínda que sen explotar polo abandono no que a ten o Estado cen-

tralista; ten os seus medios de vida: terreo fértil, campo farto suficiente para o desenvolvemento da súa industria, do seu comercio, da súa navegación..., en todas as súas manifestacións, sen que a penas falte nada do que se require para a vida dunha Nación. Polo tanto, precisa de independencia para reconcentrar as súas enerxías e dispor das súas reservas co fin de desenvolver esa riqueza que é a base da súa vida.

O ditar leis desde Madrid para toda España é tan absurdo como se desde París ditasen leis para toda Europa, ou desde Washington para todo o mundo. Por iso, os grandes imperios xamais prevaleceron: véxase o de Alexandro e o de Carlo Magno na antigüidade e o Napoleón na idade moderna. En cambio, a Confederación Xermánica, composta de estados independentes, puido desenvolver tal forza na última guerra, que foi necesario que o mundo enteiro se concitara contra ela para poder vencela e, con todo, aínda hoxe é discutíbel a súa derrota.

Vemos, pois, que a Galiza lle é conveniente e necesaria a súa independencia.

As ansias de liberación veñen manifestándose en Galiza, pola lira dos poetas desde a metade do pasado século; polo rexionalismo nos últimos do mesmo, adquieren unha forma determinada coas Irmandades da Fala desde fai algúns anos, e por último toman corpo, alma e vida na Irmandade Nacionalista Galega, «grazas, como di o inmenso Lustres, ao labor desinteresado e altruísta dun puñado de mozos, puros de corazón e sólidos de cerebro, que promoveron unha exaltación de valores raciais, han a ansiedade de bater sobre as tumbas das glorias de Suevia para que se esperte o amor á Terra e este amor sexa o crisol onde se fundan as aspiracións que inquietan á xeración de galegos bos e xenerosos».

Galiza, terra de heroes, de santos e de grandes homes que abrillantan as páxinas da súa historia, conta cun-

ha pléiade de fillos que destacan con tabelmente nas ciencias, nas artes, na relixión, na industria e en todos os ramos do saber humano, «puros de corazón e sólidos de cerebro», que senten na súa alma as nobres inxerencias da grandeza, a prosperidade e a independencia da súa patria, capaces de poñer ánimo nos corazóns de todos os galegos de boa vontade.

Entón, Galiza está capacitada para a magna empresa. Entón, nada lle falta xa máis que unha vontade forte e decidida.

Veñan, pois, todos os «bos e xenerosos», e adiante.

Terra a nosa! ■

(El Emigrado. n.º 100, 24/08/1923)

Waldo Álvarez Insua e Manuel García Barros pertencen a dúas xeracións diferentes que xa non entenden o amor a Galiza de igual xeito, o rexionalismo ou se converte xa en nacionalismo ou é un lastre que haberá que abandonar

Programa electoral

de Luís Porteiro Garea ao distrito de Celanova. Principios políticos e económicos que se comprometía a defender e apoiar co seu voto no parlamento español

Luís Porteiro

Ourense, xaneiro 1918

I. POLÍTICAS. As conclusións todas da Asamblea de Parlamentarios respecto a reforma constitucional, tendo por bases:

A) "Que a soberanía reside esencialmente no pobo e dil saen todos os poderes."

B) Que as Cortes débense reunir todo-os anos desde 1º de Outono hastro 31 de Nadal, sin perxuício das sesións extraordinarias que tivesen celebrado xa antes.

(Esto pra que non dependa da vontade do Rey nin dos Gobiernos abri-las ou telas pechadas según lles aco-mode.)

C) "Que en caso de suspensión de garantías constitucionales o decreto en que se falga, leve consigo a convocatorio a Cortes pra da lí a quince días. "(Así non se dará o caso deste brau pasado en que o Gobierno conservador do Sr. Dato tivo catro meses as garantías suspensas, cometendo as mais grandes arbitrariedades cos obreiros, agrarios e contrarios o Gobierno que estiveron na cárcel inxustamente.)

D) "Reformar o Senado hastra facer que nel estea representada a vida corporativa española." (Por entender que os gremios, sindicatos e intereses colectivos de obreiros industriais, comerciantes, agrarios e demais, deben ter nas Cortes quen fale en nome deles.)

E) Afirmar a personalidade da Rexión Galega a que se debe conceder a facultade de gobernarse e rexirse libremente en todo-os ordes que digan relación o pleno desenvolvemento da súa vida interna. Esta autonomía está limitada por riba, polas facultades que corresponden o Estado central, e por baixo, pola autonomía municipal y-os dereitos individuais que non pode asoballar a Rexión.

Competen o Estado Central e son garantía da unidade Española as facultades pra todo o referente a:

- a) Relacións internacionais e representación diplomática e consular.
- b) Exército e marina de guerra, fortificados de costas e fronteiras e todo o referente a defensa nacional.
- c) Condicións pra seré Español y-o exercicio dos dereitos establecidos no título I da Constitución.
- d) Réximen arancelario, tratados de comercio e aduanas.
- é) Abandeamiento de buques mercantes y-os dereitos e beneficios que concede.
- f) Ferrocarrís e canales de interés xeneral.
- g) Lexislación penal e mercantil comprendendo nesta o réximen da propiedade industrial e intelectual.
- h) Pesas e medidas, sistema monetario e condicións pra emisión de papel moneda.
- i) Reglamentación de servicos de correos e telégrafos.
- i) Eficacia dos documentos públicos e das sentencias e comunicación xudiciais.
- k) Lexislación social.

No demais defenderá a soberanía da rexión Galega, cuyas catro Diputacións deben ser suprimidas, constituíndose unha soila Diputación Rexional.

Da organización municipal e parroquial tratará n-outra folla.

II. ECONÓMICAS. Todas as das Asambleas Agrarias hastra oxe celebradas, e as que tomen dentro da lexislatura e non teñan carácter político.

Polo pronto defenderá e soste-rá estas:

1º. A Libre importación d'o millo e d'o centeo pol-os portos gallegos e sempre que non fose destinado as frábricas. (Veu costando inxustamente

a Galicia vinte millóns de pesetas o ano, polo dereito de comer broa.)

2º A Libre reparto vecinal n-os Concellos de 10.000 almas pra baixo. (Formará proxecto pra que teñan que ser as parroquias as que repartan, facendo apéndice no que coste o puor qué da suba au da baixa.)

3º A Lei xurídico-económica do redención de foros.

4º A Pronta lexislación axeitada o foro e demais dereito civil especeal d'o noso país. (Sobre todo en orden a compañía familiar galega, aparcería rural, gando posto, lexislación hipotecaria, prenda sin desplazamento sobre aperos de labranza e frutos, e creto agrícola).

5º A Inspeuceon e fiscalizaceón efeutiva d'a frabricación e venta de vinos y-abonos.

6º Pronta costruceón por empresas ou pol-o Estado, d'os ferrocarrís d'a costa e do Ourense a Zamora.

7º Reconocimento d'as parroquias n-o común de veciños como donas de montes comunas alí donde ven esto sendo costume, con xuntas de veciños.

III. O candidato rexionalista comprométese a visitar o distrito antes de saír, cada vez que se abran as Cortes pra/ Madrid, formándose po-las federados agrarias e por todos los vecinos qualquera que sexa a súa idea política, en Asamblea que se celebrará en Celanova o programa de pretensións locais de carácter colectivo que ha de defender; e o pechase o Parlamento vira a Celanova dar conta en Asamblea pública da súa xestión.

Das conclusións económicas, as 2ª, 3ª, 4ª, 5ª e 7ª. a non sería preciso defendelas no Parlamento, si se concederá a autonomía rexional a Galicia porque corresponderían as facultas lexislativas referentes a esas cuestións a Diputación Rexional e o seu Gobierno ■